

Kiss Károly

TUDOMÁNYOS PÁLYAFUTÁS

- I. Művelt szakterületek
- II. Kutatási programok
- III. Ösztöndíjak, konferenciák, szerkesztés
- IV. Oktatás

I. Művelt szakterületek

Szovjet és Kelet-Európa kutatás

Munkában eltöltött 40 évem felében, 20 éven át a Szovjetunió és a volt szocialista országok gazdaságának kutatója voltam az MTA Világgazdasági Kutató Intézetében. Nem tartoztam a keleteurópa-kutatók élvonalába (abban az értelemben, ahogy pl. Pécsi Kálmán a KGST valutapolitikájának, Szamuely László és Csaba László a szocialista gazdasági mechanizmusoknak, Bauer Tamás és Sós Károly Attila ugyanannak és a beruházási hányadoknak volt világszerte ismert szakértője, s a gazdaságelmélet szintjén művelték szakterületüket), de az *empirikus* kutatások és az azokból levont *gazdaságpolitikai* következtetések tekintetében munkáim eléggé ismertek voltak.¹

Kandidátusi disszertációm témája a szovjet gazdaság belső integrációja volt a közép-ázsiai köztársaságok példáján. Ehhez az iszlámnak a Szovjetunióon belül is növekvő jelentősége adta a hátteret, s a belső területi szakosodások és a jövedelem redisztribúciós folyamatok vizsgálata elősegítette a szovjet gazdaság egésze működésének a jobb megértését.

A szovjet gazdaságot elemző tanulmányaimon az a gondolat ívelt át, hogy amint a bőségesen rendelkezésre álló és könnyen kitermelhető természeti erőforrások megcsappannak és egyre keletebbre tolódnak (Szibériába, majd a Távol-Keletre), úgy lassul a gazdaság és ütközik az extenzív növekedés egyre nagyobb korlátokba, miközben a műszaki fejlődést, a gazdasági mechanizmus átalakítását és a nyugati működőtőke behozatalát változatlanul az ideológiai dogmák akadályozzák. Az óhatatlanul decentralizációs tendenciákat fölerősítő esetleges gazdasági reformot pedig az államszövetség meglazulásának félelme is akadályozza.²

¹ A moszkvai ún. USA- és Kanada-kutató Intézet igazgatóhelyettese pl. – mely intézet a szovjet közgazdaságtudomány elit intézménye volt - egyszer azt találta mondani igazgatóknak, Simai Mihálynak, hogy „Kiss Károly jobban érti, hogy mi megy végbe a szovjet gazdaságban, mint mi magunk”. (Amely részükről természetesen önkritikaként is érthető.)

² Egy 1986-os, a szovjet gazdaság perspektíváit felvázoló tanulmányom egyik „scenáriója” azt vizionálta, hogy megjelenik a többpártrendszer, a gazdasági reform a decentralizáció irányába halad, és a birodalom részreire hull szét.

Szovjet kutatásaim jelentős részét képezte a magyar-szovjet gazdasági kapcsolatok helyzete. Kimutattam, hogy szovjet exportszerkezetünk fejlettsége csak névleges, s ráadásul a felvett nyugati hitelek nagy része e nem konvertálható, „qvázi-fejlett” exportot hivatott szolgálni. A nyilvánvaló előnyökért (olcsó energia és nyersanyag, hatalmas exportlehetőségek, „fejlett” szerkezet) tehát reménytelen eladósodással és történelmi méretű lemaradással fizetünk. Kutatási feladataim közé tartozott a KGST-n belüli munkamegosztás vizsgálata is.

A szovjet témákon kívül egy sor más egyébvel is foglalkoztam, pl. a lengyel munkaerő-politikával, a krónikus jugoszláviai infláció okaival, az eladósodás kérdéseivel, a csehszlovák reformtörekvésekkel, stb.

Illusztrációként két tanulmányt említek: *The Soviet Reform Through the Hungarian Eye* a londoni *Communist Economies* 1989/3. számában jelent meg, s a szovjet reformkísérleteket értékeli. A *Szükséges volt-e a Szovjetunió szétesése. A Gorbacsov-évek mérlege* (Valóság, 1993/6) pedig már a széthullás okait elemzi.

Brit jóléti politika

Jósorsom lehetővé tette, hogy – kíváncsiságomat kielégítendő - két évet annak tanulmányozására szenteljek, hogy milyen változásokat idézett elő és miben nyilvánult meg a thatcheri fordulatot követő neoliberais előretörés a brit jóléti politikában. Azaz: mi volt a neoliberais, monetarista gazdaságpolitika megfelelője a társadalompolitikában, hogyan nyilvánult meg a piacosítás a jóléti politikában. Ezt az időszakot számos ilyen témájú folyóiratcikk jelzi publikációs listámon, s a kiruccanás a jóléti politika területére hozzásegített gazdaság és társadalom, később pedig gazdaság, társadalom és természeti környezet összefüggéseinek jobb megértéséhez.

Illusztrálásként a Közgazdasági Szemle 1990. novemberi számában közölt *Van-e visszaút a pigoui világba?* c. tanulmányomat említem. A feltett kérdésre azt a következtetést vontam le, hogy a fejlett nyugati világban az 1970-es évek végéig folytatott keynesista társadalom- és gazdaságpolitika változatlan formáihoz már nem lehetséges a visszatérés, mint ahogy a korábbi pigoui világba sem, ahol a munkaerőpiacot a kereslet és kínálat törvényei uralták, de kikerülhetetlen az elbürokratizálódott, elkényelmesedett jóléti intézmények felfrissítése egyfajta „jóléti vegyesgazdaság” formájában.

Az átalakulás gazdaságtana

Kezdetben – sok mindenki mással egyetemben – én is úgy gondoltam, hogy a magyar indikatív tervezés (mely a piaci szocializmus felé haladt) a direktív, tervutasításos rendszer és a piacgazdaság ideális kombinációja. De a kiábrándító sokk viszonylag hamar ért; 1979-ben, amikor Margaret Thatcher a gazdasági hatékonyságot kérte számon az általa megvetően „szocialista-konzervatív korporativista váltógazdaságnak” nevezett korábbi munkáspárti és konzervatív párti kurzusokon. Azaz: ha a mienkénél összehasonlíthatatlanul „piacibb” brit gazdaság (és a nyugat-európai jóléti gazdaságok) nem eléggé hatékonyak, akkor vajon mik az esélyei a mi szocialista piacgazdaságunknak?³ Ennek megfelelően a rákövetkező évtized hazai, kelet-európai és szovjet gazdasági reformkísérleteit eléggé szkeptikusan szemléltem,

³ És rá egy évre megjelent a *Hiány*, amely már az elmélet szintjén is bizonyította a szocialista gazdaságok életképtelenségét.

bár ugyanakkor lelkesedtem is értük, hiszen új utakon jártunk, s az ember abban az illúzióban élt, hogy történelmi idők és folyamatok részese lehet.

A rendszerváltás idején az átmenet jellegének tanulmányozása és esetleges befolyásolása jelentett rendkívüli intellektuális kihívást a magamfajta keleteurópa-kutatóknak. Fulbright-ösztöndíjat nyertem el e téma tanulmányozására, s fél évet a Harvard Egyetem Russian Research Center-ében töltöttem el vendégkutatóként.⁴ Elemző-rendszerező munkát írtam a gazdasági átalakulásról, és a fokozatosság mellett érveltem. Hangsúlyoztam, hogy a piacgazdaság intézményeinek és mentalitásának hiányában az árfelszabadítás, a privatizáció, a támogatások leépítése, a hazai piacok liberalizálása nem a kívánt hatásokhoz fog vezetni. A sokkterápiától várható inflációs hatás következményeit pl. „csernobil-effektusként” jósoltam meg.

Több ilyen témájú nemzetközi konferencián vettem részt, az MDF gazdasági bizottságának egyik megalapítója voltam, az Antall kormány idején pedig tagja voltam az ipari-kereskedelmi miniszter és a pénzügyminiszter tanácsadó kollégiumának. Tanulmányoztam a brit privatizációt és a gazdasági átmenet több más kérdését.

Az átalakulás gazdaságtanára vonatkozó legfontosabb munkám a *Western Prescriptions for Eastern Transition. Analysis of the Different Economic Schools and Issues*. Ezt magyarul a V-Kiadó Piacgazdasági pirulák (Nyugati receptek Kelet-Európa gazdasági átalakítására) címen jelentette meg 1993-ban.

A hazai privatizáció kezdeteiről írt tanulmányom a londoni *Communist Economies and Economic Transformation* 1991/3. számában jelent meg, a Pénzügyi Szemle 1990/11. számában pedig – Privatizáljunk, de hogyan? (brit tapasztalatok) – az angliai tapasztalatokat elemeztem. (Mondanom sem kell, hogy a hazai gyakorlat az ellenkezője lett annak, ami a nyugat-európai tapasztalatok tükrében elvárható lett volna.)

Miután az átmenet 4-5 év alatt lejátszódott, az a kérdés már kevésbé izgatott, hogy milyen kapitalizmust fogunk „építeni”, Közép-Kelet-Európa, Oroszország és a korábbi szovjet köztársaságok milyen úton fognak tovább haladni. Különben is, a sokkterápiás kezelés általánossá válásából már lehetett következtetni a jövőre. Nevezetesen: hogy kisztíliu epigonok leszünk, szemben a szocialista időszak feladványával, amikor még volt remény valamilyen sajátos rendszer megteremtésére.

Mindezt hazánk példáján érzékeltetve: Az elmúlt években kezdeti előnyeinket fokozatosan „ledolgoztuk”, s 15 évvel a rendszerváltás után „éltanulóból” „bukásra álló számarrrá”, a „legvidámabb barakkból” a „legsomorúbb élményparkká” váltunk. Már a '90-es évek elején eldőlt, hogy a kapitalizmus kurrens, minden nemzeti sajátosság nélküli, azaz legelőnytelenebb változatát fogjuk meghonosítani. Ez részben a visszarendeződéstől való alaptalan félelmeknek köszönhetően alakult így, valamint azért, mert egyes politikai erők mindmáig éberben őrködnek afelett, hogy nehogy akár csak egy jottányit is eltérjünk az IMF-Világbank-Milton Friedman fémjelzte sztenderd kapitalizmustól, minden esetleges sajátosságot devianciának vagy rosszízű, nemzetieskedő atavizmusnak bélyegezve (visszamenőleg is megpróbálva

⁴ A támaszkodó olvasó megkérdésheti, ugyan miért Amerikában kellett a kelet-európai átalakulást tanulmányozni? Egyrészt a volt szocialista országokat évi gyakorisággal látogattam, tehát bőven voltak közvetlen tapasztalataim is, másrészt ne felejtjük el: a Harvardon volt akkor tanszékvezető Jeffrey Sachs, a sokkterápia „pápája”, s azt, hogy a Harvard Russian Research Center-e meghívott vendégkutatóknak, annak is köszönhettem, hogy óvatos, tapasztalt szovjetológusai kíváncsiak voltak az átalakulásról vallott, Sachséval homlokegyenest ellentétes nézeteimre.

hitelteleníteni a harmadikutas elképzeléseket), s mások e vonal szigorú követése által vélték megteremteni legitimizációjukat az új politikai-gazdasági rendben.

Többnyire ezért hagytam fel 1995-ben a keleteurópa-kutatással, és vált kizárólagos kutatási témámmá a környezetpolitika és környezetgazdaságtan, mely iránt a '80-as évek közepe óta egyre nagyobb fogékonyságot éreztem.

Környezetpolitika, környezetgazdaságtan

Tudományos tevékenységem értékelése szempontjából ugyan nincs jelentősége, de a témaváltás megmagyarázása végett talán érdemes megemlítenem annak egy másik mozgatóját is. A szocializmus mindennapjai során szerzett lehangoló tapasztalatok funkciótlaná tettek a bennem élő nagyfokú társadalmi szolidaritást, s az egyre inkább áterjedt egy jóval szélesebb és fenyegetettebb közege: az élővilágra, a bioszférára. Így lettem környezetvédő.

Érdeklődésem a környezeti kérdések iránt a 80-as évek második felében jelentkezett, s egy ideig párhuzamosan foglalkoztam a különféle területekkel. A rendszerváltás "gazdaságtana" még felkeltette érdeklődésemet, de azután a volt szocialista gazdaságok elvesztették specifikumaik döntő részét, így a kérdés csupán az maradt, hogy milyen gyorsan képesek magukra öltetni a szatenderd piacgazdasági modellt. Ezért mint kutatási feladat, már nem jelentettek vonzerőt számomra. Sokkal inkább érdekelt, hogyan lehet megfelelni a környezeti követelményeknek; milyen gazdasági szerkezet és fogyasztási szint és összetétel mellett, milyen nemzetközi keretekben és mechanizmusokkal valósítható meg az ökológiai fenntarthatóság, versenyképes lehet-e az ilyen gazdaság, van-e a modernizációnak környezetbarát útja, mik a változás feltételei és esélyei, stb. 1995-ben végleg szakítottam a Kelet-Európa-kutatással, és a Környezetvédelmi Minisztériumban kezdtem el dolgozni, másfél év múlva pedig a BKÁE környezetgazdaságtani tanszékén.

Világgazdasági, makrogazdasági, gazdaság- és társadalompolitikai ismereteim nem veszték kárba, sőt, kimondottan hasznukat vettem. A környezetvédelem és környezetgazdaságtan művelői ugyanis mindmáig leginkább az egyes környezeti elemek védelmének oldaláról, vagy a különféle környezetpolitikai eszközök oldaláról, vagy a vállalati környezetvédelem felől közelítik meg a témát. Én viszont *a gazdaságpolitika és a környezetvédelem társítására törekszem.*

Elsősorban az a célom, hogy a hagyományos közgazdasági nézeteket valló és értékek mentén formálódó gazdaságpolitika számára bemutassam: van operacionalizálható és sikeres alternatíva; a környezetbarát gazdaságpolitika megvalósítható és versenyképes, lehetséges a környezetet kímélő modernizáció. A modern, versenyképes gazdaság úgy is felépíthető és működtethető, hogy a gazdaságpolitikai célok meghatározásától kezdve az adó- és költségvetési politikán át az ágazati fejlesztési elképzelésekig mindenütt jelen vannak benne a környezeti értékek és szempontok.

Kutatásaim fő irányai e témakörön belül:

1. A magyar gazdaság fenntartható fejlődésének koncepciója

1990-ben Láng István, az MTA akkori főtitkára felkérte Simai Mihályt, a Világgazdasági Kutató igazgatóját, hogy indítson el egy ilyen kutatást, és Simai akadémikus engem bízott meg a szervezésével. Ekkor dolgoztuk ki az első ilyen koncepciót. Azóta időről-időre

visszatértem a témához – legutóbb 2005 nyarán, amikor a Nemzeti Fejlesztési Hivatal megbízásából az ELTE szervezett e kérdésről igen átfogó vizsgálatokat, s én a gazdaságpolitikai részt dolgoztam ki.

E témakörbe tartozik az a kutatás is, melyet 2004-2005-ben szerveztem a fenntarthatóság ágazati koncepcióinak vizsgálatára a magyar gazdaságban, s amely szembeállítja a radikális környezetvédők és a mérsékeltébb ágazati szakemberek arról vallott nézeteit.

Arra törekedtem, hogy bebizonyítsam: a modernizáció, a felzárkózás nem csak a fejlett országok által befutott pálya másolásával mehet végbe; a modernizációnak van környezetbarát útja is. Erről szól legismertebb könyvem, az *Ezredvégi Kertmagyarország. Egy környezetorientált gazdaságfejlesztési program indítékai és körvonalai* (V-Kiadó, 1994). A fenntartható fejlődés felé vezető út zálogának egyre inkább azt tartom, hogy milyen mértékben történik meg az átváltás a gazdaság legkülönbözőbb területein az *alternatív*, környezetbarát változatok megvalósítására (legyen az akár egy szakterületen alkalmazott technológia, akár egy ágazat, akár az adórendszer, akár a közbeszerzések pályázati rendszere). E koncepció két jelentősebb akadállyal találja magát szemben. (1) A gazdaságpolitikában divatjamúlttá vált a struktúrapolitika. Márpedig az alternatív változatok csak hangsúlyos struktúrapolitikával valósíthatók meg. (2) E struktúrapolitika azt involválná, hogy a környezetbarát változatokat erőteljesen támogatni kell, s a környezetterhelő változatokat pedig visszaszorítani. Mindettől a főáramú közgazdaságtan és gazdaságpolitika berzenkedik, de valójában itt nem másról lenne szó, mint a társadalmi-gazdasági optimum megteremtéséről, amelyre a negatív externáliák megléte miatt a piac képtelen („kudarcot vall”), a környezetbarát változatok támogatása pedig szintén piackonform módszer, hiszen azok a közjót növelik, s a támogatás a közjó növelése érdekében (és csak annak érdekében) elfogadott, piackonform eljárás. E koncepció tehát mindkét vonatkozásban kielégíti a piaci konformitás kritériumait. Sajnos, a legnagyobb akadályok tudati jellegűek (gazdaságpolitikuskok és gazdasági vezetők mentalitása, a konzumerista értékrend eluralkodása).

Illusztrálásként *A fenntarthatóság értelmezése a magyar gazdaságra* (Magyar Tudomány, 1992/4) c. tanulmányomat említem. (A témáról az EAERE - a környezetgazdászok európai szervezete - 1992. évi krakkói konferenciáján bevezető előadást tartottam.)

2. Zöld költségvetések és környezetvédelmi adóreformok

Munkáim közül az eddigi legnagyobb visszhangot a Pavics Lázárral 1992-ben készített *Zöld költségvetés* váltotta ki. Több tucat rádió- és tv-interjú, előadás-meghívás és sajtóismertetés követte. Zöld szervezetek kampányt indítottak a megvalósításáért, a PM “hivatalosan” is reagált rá és tárcaközi bizottságot hoztak létre a kérdés tanulmányozására; a környezetbarát adóreform ügye bekerült a szakmai köztudatba, az ENSz 1995. januári prágai regionális környezetvédelmi konferenciáján előadást tartottam róla. A Levegő Munkacsoport azóta minden évben kiadta a soron lévő költségvetés egy vaskos, zöld változatát, s ezeket eljuttatta a Parlament Környezetvédelmi Bizottságának és Gazdasági Bizottságának tagjaihoz. (Ezek Pavics Lázár és Lukács András munkái, én szakmai tanácsadóként veszek részt bennük.)

3. A környezetileg káros támogatások vizsgálata

E kutatási irány megnyitását 1999-ben kezdeményeztem (Tanyi Anitával irattam egy tanulmányt – Zöld Belépő, 80. szám), majd pedig 2004-ben egy tucat szerző közreműködésével szerkesztettem meg azt a könyvet (*Tiltott támogatások*), amely most jelent meg a L'Harmattan kiadónál, és tárgyalja a téma elméleti hátterét, majd pedig részletesen a hazai vonatkozásait. Ez a kérdés beadott disszertációm másik fő pillére. Szerénytelennek tűnik a megállapítás, de tény, hogy a környezetileg káros támogatások terén folyó kutatásokban élen járunk: az OECD eddig megjelentetett két kötete elméleti és módszertani jellegű, s az egyes országok még nem jutottak el a környezetileg káros támogatások tényszerű kimutatásának arra a fokára, amelyen a mi vizsgálataink állnak. A nemzetközi tudományos tanácskozások (lásd a legutóbbi OECD konferenciát: Párizs, 2005 szeptember 5) még mindig a kategorizálás nehézségeivel bajlódnak; ezt – úgy érzem – sikerült megoldanunk. Ennek illusztrálására a *Környezetileg káros támogatások a magyar gazdaságban* c. kiadvány-füzet szolgál (Levegő Munkacsoport – Lélegzet Alapítvány, 2004), mely a 2004 augusztusában e témában rendezett budapesti nemzetközi konferenciára készült. (Tudományos-módszertani szempontból ebben az az új, hogy a költségvetési-államháztartási támogatások, a nem internalizált környezeti károk valamint a szabályozórendszerben és gazdaságpolitikában megbúvó támogatási elemek közvetett támogatásként való felfogása mellett újabb kategóriákat is bevezettem: a természeti erőforrások értéken aluli használatának és a káros irányú és mértékű infrastrukturális beruházásoknak szintén környezetileg káros támogatásként való felfogását.)

4. Uniós csatlakozásunk környezetvédelmi feltételei és következményei

Glatz Ferenc MTA-elnök 1996-ban útjára indította a nemzeti stratégiai kutatásokat, s azok egyik iránya az uniós csatlakozás környezetvédelmi feltételeinek vizsgálata volt. A témával Kerekes Sándort, az (akkor) BKE Környezetgazdaságtani tanszékének vezetőjét bízta meg. Így kerültem a tanszékre: Kerekes professzor hívására, aki rám bízta e kutatások szervezését. Ezek igen nagyméretű munkák voltak: két szakaszban (1997-99 és 2000-2002) több, mint kétszáz kutató bevonásával dolgoztunk. Az elkészült tanulmányok nagyobb részét két sorozatban, a *Zöld Belépő*-ben, majd a *BKE Környezettudományi Intézetének közleményeiben* adtuk ki. (Az előbbi 94, az utóbbi 25 számot ért el.) A kutatásokról az évek során az MTA-nál négy összefoglaló kötetet jelentettünk meg, melyeknek társszerkesztője és részben szerzője voltam.

E vizsgálatok haszna igen széleskörű volt: érezhetően befolyásolták a szaktárca álláspontját a csatlakozási tárgyalások során, szakértők tömegeit mozgósították és irányították figyelmüket a környezetpolitika, az uniós csatlakozás és a gazdaságpolitika összefüggéseire és oktatási anyagul szolgáltak a felsőfokú intézményekben.

5. Közlekedés és környezet

Az ágazati témák közül legtöbbit a közlekedéssel foglalkoztam, mivel a környezetvédelem szempontjából ez a legkritikusabb terület. Itt érezhető a legjobban, hogy a vezető gazdasági szektorok (autóipar, gumibroncsgyártók, energiaipar, útépítő vállalatok) milyen hatalmas környezetellenes koalíciót alkotnak (terjesztik és erőltetik a motorizációt), a kényelmes és felelőtlen fogyasztók pedig hogyan válnak e nyomulás haszonélvezőivé, fenntartóivá és végső soron áldozataivá. Máig törekszem annak a mítosznak a leleplezésére, mely szoros kapcsolatot vél felfedezni a fejletlen területek felzárkózása és az autópályaépítés között. Érvelésem ahhoz az elméleti következtetéshez vezet, hogy ha az autópályák

építésének hivatalos indoklása a gyakorlat próbakövén megbukik, akkor – legalább is ebből a szempontból – nem tekinthetők közjóságnak, s így az állami költségvetésből történő finanszírozásuk indokolatlan. A magánhasznokat növelő jóságokat viszont magánfinanszírozással kellene megvalósítani. Ilyen témájú tanulmányaim többnyire a Levegő Munkacsoport keretében, munkatársaival együttműködve, és közös nemzetközi kutatások folyamán készültek.

6. Makrogazdasági aggregátumok környezeti vonatkozásai

A környezetpolitika szokásos érdeklődési köre az egyes környezeti elemek védelme, az eszköztár alkalmazása és bővítése, az energiapolitika, a vállalati szintű környezetvédelem, a környezeti tudat fejlesztése, a növekedés és fogyasztás mérséklése, a területhasználat korlátozása, a környezetértékelés. Feltáratlan terület ellenben még, hogy pl. milyen árfolyampolitikát, kamatpolitikát, költségvetési politikát, bérpolitikát, stb. igényelne a környezetügy, milyen kereskedelmi és fizetési mérleg szolgálná a legjobban a környezet védelmét. Azaz: a makrogazdasági politika főbb elemeinek környezetvédelmi vonatkozásai. Ezekkel a kérdésekkel foglalkozom (pl. a doktoranduszoknak tartott órák keretében), de megvilágításuk még sok időt igényel, hiszen a témának nemzetközileg sincs szakirodalmi előzménye.

Publicisztika és esszék

Több tucat olyan cikket írtam, melyeket publikációs listámon a „szakmai témájú publicisztika és esszék” címszó alatt tüntettem fel. (A politikai-közéleti jellegűeket nem számítva.) Ezek sokszor sűrítetten tartalmazznak olyan gondolatokat, melyeket máskor egy hosszabb tanulmányban fejtettem ki.

Konklúzió

62 éves vagyok, maholnap nyugdíjba megyek. Így ideje megvonni eddigi tevékenységem mérlegét. Visszatekintve úgy látszik, mintha egy kicsit mindig – talán túlzottan is – a főáramú irányzatokkal szemben állva, a jövőnek dolgoztam volna. Munkáim nem a kurrens áramlatok megvalósítását segítették elő, hanem a jövő szempontjából szükségszerű alternatívákat vázolták fel. Ennek megfelelően nem dicsekedhetek elgondolásaim gyakorlati megvalósulásával, bár hangsúlyt fektettem rá, hogy azokat alkalmanként az operacionalizálhatóságig kidolgozzam.

Az átalakulás gazdaságtana kapcsán pl. nem fogadtam el a sokkterápia vagy visszarendeződés hamis választási lehetőségét – a fokozatosság mellett érveltem. (Stiglitz 2003-ban jelentette meg „A globalizáció és visszasságai” c. könyvét,⁵ melyben elismeri, hogy *téves volt* a Valutaalap és a Világbank politikája az átalakuló gazdaságokkal szemben.)

A '80-as évek végén a szó szoros értelmében hatalmába kerített a közelgő klímaváltozástól való rettegés. (Lásd pl. esszéimet az *Élet és Irodalom* 1989 május 5., október 13., vagy a *Hitel* 1990/20 számában), s úgy gondoltam, hogy e veszély elhárítása érdekében mind a nemzeti gazdaságpolitikák, mind a nemzetközi közösség tevékenysége középpontjába a termelés és fogyasztás energaintenzitásának csökkentése kellene, hogy kerüljön. Ekkor kezdtem el

⁵ Joseph E. Stiglitz: A globalizáció és visszasságai. Napvilág, Bp., 2003.

gondolkodni és dolgozni a környezetbarát nemzetgazdasági és ágazati fejlesztési stratégiákon. Csalódással tapasztaltam, hogy a főáramú közgazdaságtan hosszú ideig „nem látott tudományos bizonyítékot” e veszély fennállására, mára már viszont evidenciaként számolnak vele, elkerülni most már nem tudjuk.⁶

1992-ben olyan *zöld költségvetés* készítését kezdeményeztem, amely kiigazítja adórendszeink legnagyobb torzulását, az élők munkája túlzott megadóztatását és a természeti környezet olcsó használatát. A '90-es évek közepétől Latin-Európa országait kivéve mindenhol elkezdődött az adórendszer ilyen irányú ökológiai reformja, de a mi gazdasági és politikai vezetőinktől még távol áll ez az újítás, melynek eredményeként érezhetően nőne a foglalkoztatás és javulna a környezet állapota.

1995-ben előre jeleztem, hogy Európa és a világ nagy tőzsdéin meg fognak jelenni a szennyezési jogok, s erre nem csak tőzsdetechnikailag, de a gazdaságpolitika szintjén is fel kell készülni. Erről szól *Mivel fogunk tőzsdézni 2000-ben? Szennyezési jogok világpiaça* (Valóság, 1995 június) c. tanulmányom. A cikket elküldtem a tőzsde akkori elnökének és az akkori pénzügyminiszternek – természetesen nem reagáltak rá. A kiotói megállapodás európai-uniós szennyezésjog-piaça allokációs terve ráncok részének kidolgozásával viszont elkéstem 2004-ben.

1990 óta vissza-visszatérően foglalkozom a motorizációval, mint környezetünk és civilizációnk legnagyobb átkával. Számptalan érvet és empirikus ténytet lehet felhozni amellet, hogy az autópályaépítés és a gazdasági fejlődés között nincs lényegi pozitív korreláció (pontosabban nem az autópályaépítés generálja a gazdasági növekedést, hanem fordítva), a vidék fejlesztésének nem ez a legcélszerűbb útja. Ennek ellenére az autópályaépítést minden kormányunk prioritásként kezeli, a közvéleményt ekörül hiszterizálja, jelenleg még az eurót is képes feláldozni érlette, és bármilyen költségvetési-államháztartási terhet magára vállalni miatta. Holott nyilvánvaló: az autópályaépítés elsősorban az útéptőknek, az üzemanyaggyártóknak és -forgalmazóknak, az autógyártóknak és a gumibroncsgyártóknak az érdeke, s ez a betonlobbi a mindenkori gazdasági és közlekedési minisztériumot szimpla érdekkijárójává alacsonyítja le.⁷

Újabban egy olyan kutatást kezdeményeztem, mely a környezetileg káros támogatások megjelenési formáit azonosítja és mértékét számszerűsíti, s e munkával nemzetközi téren is élen járunk. Ennek kapcsán pl. kollégáim megbízhatóan kiszámolták, hogy a költségvetésnek évente *több száz milliárd Ft* (a legvalószínűbb érték 500 md) kiesése keletkezik a magán személygépkocsi-használat hivatalosként történő elszámolásából. A sajátos érdekek (és érdektelenségek) miatt azonban a pénzügyi kormányzat e témával nem foglalkozik, miközben néhány milliárdos tételek megvonásával ágazatokat és tevékenységeket tesz tönkre.

(E vonulatban kivételt képeznek azok a kifejezetten gyakorlatias kutatások, melyeket 1997 és 2002 között szerveztem, és uniós csatlakozásunk környezeti követelményeinek és feltételeinek a kidolgozását voltak hivatva szolgálni.)

Ezeket a sikertelenségeket azonban nem tekintem személyes kudarcnak. Szomorúan látom, hogy a világot nem az ésszerűség és nem az erkölcs mozgatja. (Sőt, Tolsztoj szerint ha az úgy

⁶ A tudomány most azon spekulál, hogyan lehet majd felhasználni a Föld felmelegítése (azaz klímájának tönkretétele) során szerzett „tapasztalatokat” arra, hogy a Marson található jeget felolvasztva és a belefagyott oxigént kiszabadítva légkörét alkalmassá tegyék az emberi életre egy majdani exodus során.

⁷ És egy elterjedt és eléggé valószínűnek tűnő feltételezés szerint: a pártkasszák feltöltésének forrása is.

lenne, akkor megszűnne magának az életnek a lehetősége.)⁸ A rendszerváltás óta a magyar gazdaságpolitika a monetáris politikára, az árfolyampolitikára és az éves költségvetések összeállítására szűkült le, és szinte bármilyen távlatosságot vagy struktúrában való gondolkodást nélkülöz. (Hogy csak egy aktuális kérdést említsek a közelmúltból: 2005 nyarán úgy kellett állást foglalni a paksi atomerőmű működésének meghosszabbításáról, hogy 1992 óta nem készült Magyarországon energiapolitikai koncepció!) Ebbe elég nehéz beletörődni. Vagy belenyugodni abba, hogy gazdaságpolitikánk szinte egy-az-egyben a nagy érdekcsoportok és a rövidtávú, minden nemesebb cél befolyásától mentes konzumerizmus kiszolgálójává vált... És vajon milyen „tudományos” tevékenységre nyílik lehetőség a gazdaságpolitika keretein belül?

Ezért hát tudományos tevékenységem mércéjévé nem a gyakorlati hasznosulást teszem.⁹ Örülök annak, hogy az általam kezdeményezett vagy felkarolt gondolatoknak és elképzeléseknek nő a tábor. Szoros munkakapcsolatom a hazai és az európai NGO-kal, a környezetvédő szervezetekkel is ezzel magyarázható. Úgy érzem, hozzájárultam ahhoz az – egyelőre csak szűk körben terjedő – felismeréshez, hogy a környezetbarát gazdaság életképes, hogy a modernizációnak van környezetbarát útja.

Ha tapasztalataimat filozófiai síkon kívánnám megfogalmazni, valószínűleg a hegeli fogalmak és eszmék önmozgásának, önfejlődésének a területére tévednék. Úgy látom, hogy a szellemfilozófiai törvények a téveszmékre és a káros elképzelésekre is vonatkoznak (legyenek azok akár a környezetvédelemmel, akár a világkereskedelemmel, a privatizációval, vagy a nemzetközi tőkemozgásokkal kapcsolatosak.). Sőt, mintha esetükben az antitézis a beláthatatlanul távoli jövőbe tolná ki, amikor a pusztítás már helyrehozhatatlan, a szintézis pedig esélytelen.

⁸ Háború és béke, történelemfilozófiai fejtegetések. Forrása valószínűleg a Genézis XVIII. fejezete, amikor Ábrahám meggyőzi az urat, hogy ha meg akarja tartani a világot, el kell, hogy fogadja a „nem-igazakat” is.

⁹ Mikroszinten nyilvánvalóan van tere a gyakorlathoz kötődő tudományos tevékenységnek, de az nem az én műfajom.

II. Jelentősebb témavezetői és kutatásszervezési feladatok

1990-91: MTA-VKI: A fenntartható fejlődés értelmezése és érvényesítése a magyar gazdaságban.

Intézetek közötti kutatás (vezetője Simai Mihály volt, én szerveztem).
Ez volt az első ilyen munka Magyarországon.

1991-92: Greenpeace: Célpont: Magyarország. A motorizációban érdekelt külföldi tőke támadása.

Témavezetés. Környezetvédelmi és közlekedési szakértők bevonásával. A kiadványt angolul is megjelentettük.

1991-94: OTKA: A szovjet gazdaság változása és vonzalmi Kelet-Európa iránt.

Témavezetés. A kutatócsoportban szovjet szakértő is részt vett. Azt vizsgáltuk, hogy a gorbacsovi Szovjetunió számára milyen jelentőséggel bírnak a kis szocialista országokkal fenntartott gazdasági kapcsolatok.

1992: Magyar Hitel Bank: A pénzügyi rendszer, a tőkepiac alakulása és működése a szovjet utódállamokban.

Témavezetés, orosz és ukrán részvevővel. Ez a kutatás azt bizonyította, hogy közös - de legalább is egyeztetett - költségvetési politika nélkül az utódállamok nem tarthatják meg a rubelt közös valutaként.

1992-93: OTKA: A fenntarthatóság értelmezése a magyar gazdaságra (témavezetés)

A kutatás legnagyobb visszhangot kiváltott terméke a *Zöld költségvetés és az Ezredvégi Kertmagyarország* c. összefoglaló kötet volt. A könyvnek közel egy tucat mutációját jelentettem meg folyóirat- és újságcikkek formájában.

1992-94: OKTK: A közép- és kelet-európai együttműködés jellemzői, távlati és gazdaságpolitikai feltételei.

Témavezetés, lengyel és román résztvevőkkel. Arra a következtetésre jutottunk, hogy – a késő középkori, török hódoltság előtti időszakot leszámítva – az újabb időkben a közép- és kelet-európai együttműködés mindig csak valamely nagyhatalom (Ausztria, Németország, Szovjetunió) közvetítésével valósulhatott meg, s e kis országok párhuzamos gazdasági struktúrái, azonos hiányai és hasonló feleslegei ma sem jelentenek tartós alapokat öntörvényű gazdasági együttműködésük számára.

1995-97: EU DG XII, Peco 1994: The incorporation of the environmental dimension in the Hungarian Transport Sector (témavezetés)

Az EU néhány tagországa és Svájc mellett e kutatásban Magyarország vett részt. Azt vizsgáltuk, hogyan lehet érvényesíteni a közlekedés-szállítás ágazatban a környezetvédelmi szempontokat. A két összefoglaló kötet:

Kiss, K. (ed.), Cs. Orosz and A. Rábai: The Incorporation of the Environmental Dimension in the Hungarian Transport Sector (Hungarian Traffic Club, 1997, 39 p.)

Kiss, K. (ed.): Forced March. The Hungarian traffic policy since the beginning of the transition. (Hungarian Traffic Club, 1997, 153 p.)

1995-98: OTKA: Környezetpolitikánk külső feltételei (témavezetés)

E kutatás keretében tanulmányok készültek a nemzetközi kereskedelem és környezetvédelem kapcsolatáról, az EU környezetvédelmi politikájáról a tagországok szintjén és a vállalatok vonatkozásában, a Magyarországra jövő külföldi működőtőke által okozott környezeti problémákról, és végül arról, hogy a rendszerváltás óta eltelt időszakban hogyan alakult a környezetterhelés Magyarországon, összehasonlítva Ausztriáéval.

1996-97: Institute for Environmental Policy, Prága: Sustainable Development for Central Europe.

Közös kutatás Csehországgal, Németországgal, Ausztriával, Lengyelországgal, Szlovákiával és Szlovéniával (a magyar “kontingens” vezetője és szervezője voltam). A kiadvány: Sustainable Development for Central Europe. Final Report. Institute for Environmental Policy, Prague, 1997, 150 p.

1997-2001: MTA Stratégiai kutatások: EU-csatlakozásunk környezeti szempontú vizsgálata (titkár, kutatásszervező)

Feltérképeztük az uniós csatlakozás környezeti feltételeit és következményeit. Közel 200 szerzővel több, mint 100 tanulmányt írtunk. Ezeket a *Zöld Belépő* sorozatban közzöltük. Az MTA három összefoglaló kötetünket (*Környezetpolitika és uniós csatlakozás, 1998; Termelés, piac, természeti környezet, 1998; A megkérdőjelezett sikerágazat. Az EU környezetvédelmi követelményeinek teljesítése, 2003*) és négy tanulmány-gyűjteményünket jelentette meg. Az eredmények az államigazgatásban és az oktatásban egyaránt jól használhatók.

1999-2000: Munkaügyi Kutató Intézet: A környezetvédelem foglalkoztatási hatásai (témavezetés)

A kutatás kiterjedt az általános, elméleti vonatkozásokra és nemzetközi tendenciákra, másrészt a konkrét hazai helyzetre. Lásd: A környezetvédelem hatása a foglalkoztatásra. EU-konform foglalkoztatáspolitikai. Szerk. Frey Márta. EU könyvek 2001, OFA foglalkoztatást Elősegítő Közhasznú Társaság, 311-324. old.)

2000-2002: MTA Stratégiai kutatások, 5. sz. program: Az uniós csatlakozásra készülő Magyarország teendői a környezetvédelemben, feladatok az integrált szennyezésmegelőzés érvényesítésében

Témavezető Kerekes Sándor, szerepem: kutatásszervezés és szerkesztés. Az összefoglaló kötetet lásd a következő kutatási programnál.

2000-2002 : MTA Stratégiai kutatások, 6. sz. program: A megelőző környezetvédelem elveinek érvényesítése: a tisztább termelés bevezetése

Témavezető Kerekes Sándor, szerepem: kutatásszervezés és szerkesztés. A fentebbi kutatás program eredményeivel együtt jelentettük meg az MTA által kiadott *Környezetpolitikánk európai dimenziói* c. kötetet. MTA 2004.

2000-2002: Külügyminisztérium - Levegő Munkacsoport: Uniós csatlakozás – közlekedés – környezet (témavezetés)

A több szerző részvételével végzett kutatásról a hasonló című kötetet adtuk ki (Lukács András volt a társszerkesztő).

2004: Környezetvédelmi Minisztérium – Levegő Munkacsoport: Környezetileg káros támogatások a magyar gazdaságban

Témavezetés és szerkesztés, egy tucat részvevővel. Ez a kutatás kezdeményezésemre indult, és – miközben az OECD-országokban csak a módszertannál tartanak – mi már jelentős lépéseket tettünk a környezetileg káros támogatások számszerűsítésében is.

2004-2005: Környezetvédelmi Minisztérium: A magyar gazdaság fenntartható fejlődésének ágazati koncepciói

Kutatásszervezés, szerkesztés. E kutatás során az egyes ágazatokban megvalósítható fenntartható fejlődés lehetőségeit és követelményeit dolgoztuk ki. A megközelítés kétirányú: radikális környezetvédők és ágazati környezetvédelmi szakemberek véleményét egyaránt tartalmazza az anyag.

III. Ösztöndíjak, konferenciák, szerkesztés

Fontosabb ösztöndíjak:

FES (Friedrich Ebert Stiftung), NSzK: 1980, 1 hó

British Royal Academy: 1982, 1 hó

Moszkva, KGST Nemzetközi Intézete: 1979 és 1987, 3-3 hó

Glasgow University, Centre for Soviet and East European Studies: 1988 és 1990, 1-1 hó

Fulbright, Harvard University, Russian Research Center: 1992-93, 6 hó

Széchenyi ösztöndíj: 2002-2005

Az MTA csereprogramja keretében 1976 és 1995 között évi gyakorisággal jártam Moszkvában, a szovjet köztársaságokban és a volt szocialista országokban.

Fontosabb konferenciák, melyeken előadóként vettem részt:

1983 május, Montréal: Association du Science Politique en Quebec: Crise économique, transformations politiques et changements idéologiques

Előadásom: Les implications sociales de la reforme économique hongroise

1983 június, Montréal: Kanadai – magyar közgazdász kerekasztal konferencia

Előadásom: Social implications of the Hungarian economic reform

1986, Párizs, Institute du Planification: Magyar-francia közgazdász kerekasztal

Előadásom: Soviet economic reforms

1988, Kijev, Ukrán Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutató Intézete: KGST-együtműködés

Előadásom: A kis KGST-országok és a SzU gazdasági kapcsolatai

1988 március, Győr: MTA VKI nemzetközi konferenciája: Alternative models of socialist economic systems

Előadásom: Management medium and political reform

1988 május Glasgow, Centre for Soviet and East European Studies: Skót-magyar közgazdász-találkozó

Előadásom: The Soviet economic reforms of the Gorbachev era

1990 november, Brüsszel: Európa Parlament, Zöld frakció: Eco-tax conference

Előadásom: Protection of environment in Hungary

1991 október, Milánó: ESETT' 91: Environmentally Sound Energy Technologies and their Transfer

Előadásom: Motorization, budget, environment – and the outlines of a green traffic concept (rapportóri feladat)

1991 szeptember, Budapest: az MSzMP konferenciája: A szociáldemokrácia és Kelet-Közép Európa gazdasági átalakulása

Előadásom: A korábbi szovjet köztársaságok gazdasági helyzete és gazdasági kapcsolataik jövője Magyarországgal

1992 január, Szófia: West Goes East: Opportunities or Pollution Transfer? - az EEB konferenciája a közép-kelet-európai átalakuló országok környezetvédő szervezeteinek Bevezető előadás: Economic transformation and the role of foreign capital in Central and Eastern Europe

1992 május, Genf: Geneva Environmental Meetings

Előadásom: East and West, where is best (worst)?

1992 június, Országház: a magyar Parlament Környezetvédelmi Bizottságának nemzetközi tanácskozása a környezetvédelmi törvény tervezetéről

Hozzászólásom: A környezetvédelmi törvény tervezetének kritikája

1992 július, Krakkó: EAERE, 3rd Annual Conference

Előadásom: External implications of drafting a sustainable development programme for Hungary
(szekcióvezetés)

1992 szeptember, Belgrád: Danube, the River of Co-operation

Előadásom: The need for closer economic co-operation in Central and Eastern Europe

1993 augusztus, Budapest, BKE: Environmentally sound products with clean technologies

Előadásom: Sustainability, East and West, where is best (worst)?

1993 október, Poznan University of Economics: Alternative models of market economy in comparative economic studies and economic journalism
Előadásom: Western Prescriptions for Eastern Transition. A comparative analysis of different economic schools and issues.

1993 november, Mexikó, Cancún: OECD-konferencia: The role of Science and technology in a transforming economy
Előadásom: The role of economics in the transformation of the post-socialist countries

1993 szeptember, Bécs: az Osztrák Nemzeti Bank külön szemináriumot szervezett a *Western Prescriptions for Eastern Transition* c. tanulmányom megvitatására

1994 február, Budapest: Országos Kerékpárút Hálózatért Alapítvány, Europe on bikes, nemzetközi konferencia
Előadásom: Sustainable transport in Hungary

1994 március, BKE: Kitörési pontok (konferencia a hazai gazdasági átalakulásról)
Előadásom: Piacgazdasági pirulák; sokkterápia vagy fokozatosság

1994 április, Siófok: a Magyar Pax Romana éves konferenciája
Előadásom: A magyar gazdaság fenntartható fejlődésének útja

1994 december, Prága: Society for Sustainable Living: Sustainable lifestyles in Europe, Japan and North America
Előadásom: The pattern of final energy consumption and sustainable way of life

1995 január, Pruhonice (Prága): „Economic Instruments for Sustainable Development”, regionális ENSz környezetvédelmi konferencia
Előadásom: The first green budget of Hungary

1995 február, Budapest: az MTA Jövőkutatási Bizottságának nemzetközi konferenciája: Gazdaság – Környezet - Energia
Előadásom: A fenntarthatóság értelmezése a magyar gazdaságra

1995 március, Szolnok, Tisza Klub: A környezetbarát gazdaság lehetőségei (nemzetközi konferencia)
Előadásom: Környezetorientált gazdaságfejlesztési program Magyarország számára

1995 május, Pozsony: Green East-West Dialogue
Bevezető előadás: Sustainable Europe – the East-West Dimension

1995 május, Szombathely: Kelet-Közép-Európai Fesztivál
Előadásom: A környezetorientált modernizáció jellegzetességei és esélyei

1995 augusztus, Budapest: 7th European Ecological Congress
Előadásom: A programme of sustainable developmen for Hungary

1995 szeptember, Csillebérc, Természetvédők Szövetsége: Conference on Green Economy
Előadásom: The first green budget of Hungary

1996 április, Budapest: International Conference on Environmental Pollution 3, MTA
Előadásom: Economic Development and Environmental Policy in Hungary

1996 május, Győr, Közgazdász Vándorgyűlés
Előadásom: A gazdasági átmenet környezetgazdasági dilemmái

1997 november, Budapest, MTA: EU-csatlakozásunk környezetvédelmi feltételei
Előadásom: Csatlakozási stratégiák a környezetvédelemben

1998 október, Budapest, BKE: 50 éves a BKE. Jubileumi tudományos ülészak
Előadásom: Uniós csatlakozási/közelítési politikánk potenciális variánsai a környezetvédelemben

2001 október, Budapest, MTA: EU-csatlakozásunk környezetvédelmi feltételei
Előadásom: A csatlakozás környezetvédelmi költségei

2002 január, Budapest, HÉA Stratégiakutató Intézet jubileumi nemzetközi konferenciája: Az információs társadalomból a tudástársadalomba
Előadásom: A hazai környezetpolitika kritikus kérdései

2003 február, Budapest, MKT Környezetgazdasági szakosztálya: Kamatgazdaság és környezetvédelem
Pódiumvita Síklaki Istvánnal

2003 március, Budapest, Levegő Munkacsoport és Közlekedéstudományi Egyesület: Uniós csatlakozás – közlekedés – környezet
Bevezető előadás: A kötet bemutatása és legfontosabb megállapításai

2003 szeptember, Budapest, MTA: A zöld államháztartási reform lehetőségei Magyarországon.
Előadásom: A zöld államháztartási reform helyzete az OECD országáiban

2004 augusztus, Budapest, European Environmental Bureau és Levegő Munkacsoport: A környezetileg káros támogatások

Bevezető előadás: Környezetileg káros támogatások a magyar gazdaságban

2005 július, Miskolc, Közgazdász Vándorgyűlés

Előadásom: Környezetileg káros támogatások a magyar gazdaságban

Szerkesztői tevékenység:

- 1997 és 2000 között Kerekes Sándorral szerkesztettem a *Zöld Belépő* c. sorozatot, melyben az MTA Stratégiai kutatások keretében folyó *“Uniós csatlakozásunk környezetvédelmi feltételei és követelményei”* c. program tanulmányait jelentettük meg. A sorozat 94 számot ért el.
- 2001-ben indítottuk (ugyancsak Kerekes Sándorral) *A BKÁE Környezettudományi Intézetének tanulmányai* c. sorozatot, melyben az MTA és a KöM megbízásából szervezett kutatások eredményeit jelentettük meg, összesen 25 számot.

A szerkesztett könyveket a publikációs listámon tüntettem fel.

IV. Oktatás

1997 január 1-től tanítok főállásban a Budapesti Corvinus (korábban Közgazdasági) Egyetemen. Az alábbi tantárgyakat tanítottam:

- *A környezetgazdaságtan alapjai / Environmental Economics*
Ez a tanszék általános, alapozó tantárgya. Az utóbbi években ezt már csak angol nyelvű kurzusokon tanítom (az egyetem International Studies Center-ében és a Gazdálkodástudományi Karon), kissé átformálva a saját érdeklődési köröm szerint.
- *Zöld gazdaságpolitika (Környezetgazdasági politika)*
Ez a „saját” tantárgyam, egyaránt tanítom a már szakirányt választott érdeklődő hallgatóknak, a szakirányosainknak és mellékszakirányosainknak. (Ehhez írtam az ugyanilyen nevű jegyzetet.)
- *Környezetpolitika*
A doktoranduszoknak tartott kurzust az adott csoport érdeklődésének megfelelő témákból válogatom össze; e témák többnyire a „Zöld gazdaságpolitika” specifikus részei.

Az alábbi doktoranduszoknak vagyok a konzulense:

- Biacs Rita: A megújuló energiaforrások hazai jelentősége a regionális fejlesztési politikában

- Kiss Gabriella: A települési szilárd hulladékok kezelésében érvényesülő regionalitás elve Magyarországon
- Szabó Zoltán: A klímavédelem közgazdasági eszközei
- Pavelcsák Kis Gábor: Az egészségügy környezetgazdasági vonatkozásai

Disszertációik készülöben vannak. Boda Zsolt már megszerezte a PhD címet: Kereskedelem, fejlődés, környezet: fejezetek a környezetvédelem nemzetközi politikai gazdaságtanából, 1998.

A vezetésem alatt készült tdk-dolgozatok:

- Görcs Tamás: A biotechnológia környezeti hatásai, 1999.
- Hertelendy Ágnes: Környezeti adók Európában, 2000.
- Touré Amidou: A környezet állapota Magyarországon és az Európai Unióban, 2000
- Limuti, Renato: Ecomafia and hazardous waste; a new business, 2000
- Elek Péter: A hazai energiafelhasználás keresleti ár rugalmassága, 2002 (első díjas)
- Kiss Gabriella: A hulladékgyártás regionális optimalizálása, 2002 (első díjas)
- Nieder Jenő: Az energiafogyasztás ár rugalmassága Magyarországon, 2003.
- Prantner Magdolna: Az EU keleti bővítésével összefüggő környezeti problémái, 2003

Főállású egyetemi oktatói tevékenységem előtt és mellett még az alábbi helyeken tanítottam:

- ELTE Humánökológiai képzés, 1995, Környezetpolitika, 1 szemeszter
- BKÁE Környezetgazdaságtani és technológiai tanszék, 1996, A környezetgazdaságtan alapjai, 1 szemeszter
- Közép-európai Egyetem (CEU), 2000-2001, Environmental Economics, 2 szemeszter
- Harmadik Évezred Alapítvány Szabadegyeteme, Nagykovácsi, 2000, 1 szemeszter.

Budapest, 2005 december